

ROBERTAS PUKENIS

Vytauto Didžiojo universitetas

DEMOGRAFINĖ KRIZĖ IR LIETUVOS LIKIMAS

Demographic Crisis and the Faith of Lithuania

SUMMARY

The aim of this article is to attract the attention to the situation of Lithuanians in 100 years, if we are not able to change the existing situation. It is high time to think about the faith of Lithuania. Demographic crisis is deeper and deeper; the number of inhabitants is decreasing each year. With this article I will point out the negative factors ruining the nation.

I have analysed all reasons raising the demographic crisis. The problem mainly turns round the family axis: a good family cherishes patriotism, strong and devoted families have more children, a good family educates children well and in such a way the evolution of criminality and decrease of human values is stopped. A good family is the cell of national rebirth. As a reason of that these topics are well interconnected.

I. Emigration is the first factor which strongly shakes the society and still there is no end for it. In total 447 000 of inhabitants emigrated in 1990-2006. In 17 years only 80 000 people came to live to Lithuania. The National Government still does not possess the programme of returning of Lithuanians back. In accordance to the National Programme of Returning of Political Prisoners' and the Exiles from Siberia and other places of exile 4 500 people returned.

The second factor ruining the state is the decrease of human values, having in mind the situation of criminality.

II. Moral crisis of a Human Being when a person cannot live in freedom, and cannot see anything valuable except drinking... The expansion of drug using increases the threats for national security. „Alcohol is used almost by everybody, 44% of youngsters at least once tried drugs... All drugs included into the International Research Survey were tried by the youngsters of Lithuania. It is a pity, but in Baltic States the drugs expand mostly ¹... Alcohol for a long time has already overcome the critical boundaries. Are there more factors against the state?

III. It is the collusion against Lithuania. I dare to say that it exists. The existing situation in the state cannot be unseen. The corruption of courts is on the highest level. The blow-up with the State Security

¹ The use of drugs – the threat to national security//XXI Century Annex Horizons. 2002 0307. Nr. 9.

RAKTAŽODŽIAI: Demografinė krizė, Lietuvos likimas, moralė, šeima, Bažnyčia, Europos Sąjunga
KEY WORDS: Demographic Crisis, Faith of Lithuania, moral, family, Church, European Union

Department has been on for a long time. Disability to solve the problem quickly, to have at least one pure institution which protects the backgrounds of the state shows a big crisis in the state.

What can raise the nation today? Is there any such institution, do we have enough such people? Could it be Church, 70% of inhabitants rely on it? Could it be the Government or the Parliament? The second National Movement of Sąjūdis which could involve more intellectual people help to determine, to make the model of the state guaranteeing economical conditions and moral values for the education and upbringing of a personality.

Family. I have considered the essence of a family, the problems it has nowadays. What mostly mauls the cell of a family? How much the state could help in strengthening it? In Lithuania the legal base is good, humanistic, standing for the traditional family. Though, when Lithuania entered the European Union, various winds damaging the sustainability of the society started blowing from the West.

A family is a legal life agreement between a man and a woman with the aim to upbringing children, help each other and cherish fidelity. Marriage has always been the most vital institute of human life. That is why none of partnerships can replace the fireplace of a family.

IVADAS

Atėjo metas susimąstyti apie Lietuvos likimą. Demografinė krizė vis gilėja, gyventojų skaičius kasmet vis mažėja. Tiesa, yra skirtumas tarp tautos ir valstybės. Tautą sudaro žmonės, turintys tas pačias istorines ištakas, kalbą, kultūrą ir nacionalinį paveldą. O valstybėje gali gyventi daugybė tautų, įvairiausių, iš visur atvykusių žmonių, kurie gali tobulai išmokti kalbą ir čia gražiai klestėti. Tokiu atveju vieną mirusią tautą pakeičia kiti gyventojai, tapdami netgi piliečiais. Po 100 metų gali atsitikti taip, kad Lietuva liks be lietuvių.¹

Panagrinėkime visas demografinės krizės priežastis. Ši problema iš esmės sukasi apie šeimos ašį: tvirta ir pasiaukojusi šeima puoselėja patriotizmą, nevengia turėti daugiau vaikų, juos dorai auklėja ir taip geriausiai stabdoma nusikaltimų bei nužmogėjimo raida. Gera

šeima yra tautos atgimimo ląstelė, todėl šios temos yra glaudžiai tarpusavyje susijusios. Demografinė krizė, kaip globalinė problema, neišvengiamai turi būti nagrinėjama visais aspektais. Jos padarinius vis plačiau pradeda nagrinėti ir žiniasklaidos atstovai, palankiai pasisakydami apie tradicinę šeimą².

Šio darbo tikslas – atkreipti dėmesį į tautos likimą. Metodas yra analitinis: remiantis gausybe faktų, padaryti objektyvias išvadas. Uždaviniai yra surasti emigracijos priežastis ir bandyti nurodyti, kaip „užtvirti bėgimą“ į Vakarus. Kokios reformos galėtų tai padaryti? Sąmoningas žmogus gali susiformuoti sveikoje, normalioje aplinkoje, t.y. šeimoje, tad svarbiausias uždavinys – prikelti šeimą, kad ji vėl taptų Tėvynės gyvastingąja ląstele. O kaip?

A. KAS ŽLUGDO LIETUVOS ATEITĮ?

I. Emigracija yra pirmasis faktorius, kuris stipriai sukrėtė visuomenę ir ne-

atrodo, kad ši problema greitai išnyktų. Visuotinės Žmogaus Teisių Deklaracijos

13 str. skelbia: „§ 1. Kiekvienas žmogus turi teisę laisvai kilnotis ir laisvai pasirinkti gyvenamąją vietą kiekvienoje valstybėje. § 2. Kiekvienas žmogus turi teisę išvažiuoti iš kiekvienos šalies, įskaitant savąją, ir grįžti į savo šalį“. Jei gu žmogus turi teisę pasirinkti sau gyvenamąjį kraštą, tai jokia demokratinė valdžia negali uždaryti sienų, negali pasikartoti sovietinio režimo patirtis. Tačiau mes privalome sukurti tokią Lietuvą, į kurią norėtų sugrįžti mūsų tautiečiai ir čia laisvai bei laimingai gyventi.

1990 m. Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, emigracijos srautai pradėjo sparčiai didėti. 2004 m. Lietuvai tapus ES valstybe nare ir įsigaliojus laisvam asmenų judėjimui, emigracija dar labiau suintensyvėjo. Iš viso 1990–2006 m. emigravo 447 000 šalies gyventojų. Daugiau – 48 100 gyventojų – išvyko 2005 m. Laimei, 2006 m. emigravo beveik du kartus mažiau nei prieš metus. Statistikos departamentas praneša, kad 2006 m. emigravo 27 800 Lietuvos gyventojų, iš jų 12 600 išvykimą deklaravo, 15 200 ne-deklaravo. Daugiau nei pusė (~70%) emigrantų išvyko į ES valstybes nares: (Jungtinę Karalystę, Airiją, Vokietiją, Ispaniją). Kas trečias emigrantas išvyksta į kitas valstybes (JAV, Rusijos Federaciją ir kt.). Per 17 metų į Lietuvą atvyko gyventi tik 80 000 žmonių: kasmet daug daugiau šalies gyventojų emigruodavo nei imigruodavo.

Kokios priežastys verčia palikti namus? Žemas pragyvenimo lygis: maži uždarbiai, aukštos kainos, patogumų stoka, palyginti su ES išsivysčiusiomis narėmis, noras greitai praturtėti, draugų sėkmė. Tačiau mažai kas rašo apie ne-

sėkmės, apie didelius nepatogumus, psichologinę prievartą, kartais sunkų prisitaikymą, pažeminimą, Tėvynės ilgesį.

Dažnokai girdime politikų samprotavimus, kad pakilus ekonomikai, sugrįš beveik visi lietuviai, kaip Airijoje, iš pradžių ir ten buvo tas pats. Tačiau niekas nepastebi, kad airiai yra geri katalikai, visiškai kitokio charakterio negu mūsų lietuviai. Jau kas penkta šeima užsienyje tampa mišri, veda ne lietuvaitę arba išteka ne už lietuvio, argi tokie sugrįš į Lietuvą vargti ir kęsti socialinės neteisybės? Ar tikrai veikia lietuvių sugrąžinimo į Lietuvą programa? Vyriausybė dar neturi sukurtos ir užsienyje pateiktos lietuvių sugrąžinimo programos, nors pagal Vyriausybės politinių kalinių ir tremtinių sugrąžinimo programą iš Sibiro ir kitų tremties vietų sugrįžo apie 4 500 lietuvių. Dabar veikiančys institutai atlieka daugiau simbolinę funkciją. Yra įkurta parlamentinė grupė, kuri analizuoja Danijos, Izraelio ir Airijos patirtį emigracijos srityje. Tai žingsnis į priekį sprendžiant klausimą „būti ar nebūti“. Tačiau mažoka entuziazmo ir nėra programos, kuri žadintų išvykusiųjų sąžinę, kuri kviestų ir patartų, kaip galima geriau ir saugiau įsikurti sugrįžusiems į Lietuvą.

Pirmoji sąlyga, kuri itin svarbi – privaloma sudaryti ekonomines paskatas verslui. Pradedantieji verslininkai apkraunami mokesčiais, o kitose valstybėse pirmaisiais metais nuo jų tiesiog atleidžiami. Didesnis šeimos biudžetas atpalaiduotų nuo varginančių buitinių problemų, ji galėtų atsikvėpti laimingesniam gyvenimui. Kokia politinė sistema būtų, visada svarbiausia, kad ji būtų žmogiška, t.y. teisinė ir demokratinė. Valsty-

bė savo pilietį teisiškai apsaugo skatinama jo iniciatyvą versle, politinį aktyvumą ir visapusišką pilietiškumą ir ypač globodama šeimos ląstelę. Tačiau visų problemų „nesuverskime“ tik Vyriausybei, kokioms nors institucijoms arba vien emigracijai. Pirmiausia pastebėkime, kad pats žmogus savyje jau yra problema. Taigi antrasis faktorius, žudantis valstybingumą, yra žmogaus nužmogėjimas, turint omenyje kriminogeninę situaciją.

II. Žmogaus moralinė krizė, kai jis nesugeba gyventi laisvėje, kai jis be stikliuko nieko daugiau nenori matyti, ar jis tada pajėgs būti geras šeimos tėvas, patriotas? Ar toks mokės dirbti ir už geriausią atlyginimą? Žmogaus degradacija bet kuriai valstybei kainuoja milijardus: teismų, kalėjimų išlaikymas, nelaimių ir nusikaltimų nuostoliai. Ir „karas keliuose“ iš dalies yra sukeltas ne blaivaus žmogaus, praradusio atsakomybę kitam ir sau.

Vis daugėja vaikų be tėvų, kurių niekas negali pakeisti nei gera priežiūra internatuose, nei globos namuose. Jeigu Lietuvoje yra apie 20 000 asocialių šeimų, kuriose auga apie 45 000 vaikų, ar jie pajėgs sukurti sveikas šeimas? Dažniausiai tokie nelaimingieji sukurs taip pat nelaimingas, nepatvarias šeimas. Dar liūdniau, kad įsigali psichologinis spaudimas sveikam gyvenimo būdui³. Narkomanijos plitimas kelia „grėsmę nacionaliniam saugumui“. „Alkoholi vartojo beveik visi, 44% jaunuolių bent kartą bandė vartoti narkotikus... Nėra nė vieno narkotiko Tarptautinių tyrimų klausimyne, kurio Lietuvos jaunuoliai nebūtų bandę. Deja, Baltijos šalyse dau-

giausiai plinta narkotikai“⁴ ... Alkoholis Lietuvoje seniai peržengė kritinę ribą. 2006 m. vienas gyventojas suvartojo vidutiniškai 9,6 litro absoliutaus alkoholio, taip pat ir kontrabandinio ar įsigyto iš nelegalių prekeivių, bet neskaičiuojant ne pramoninės ir naminės gamybos alkoholinių gėrimų. Pasaulinės sveikatos organizacijos duomenimis, jeigu vienas gyventojas suvartoja vidutiniškai 8 litrus gryno etilo alkoholio, valstybė praranda 6% bendrojo nacionalinio produkto. Tokia situacija yra apverktina⁵ – tai daugiau negu lėto veikimo bomba. Ateis kartų apsigimimas, gims suluošinti vaikai. O tai valstybei gresia katastrofa: nebus kam uždirbti pensijų, nebus iš ko surinkti mokesčių. Aš nedrįsčiau moksliniame kontekste padaryti šios išvados, bet ji jau seniai yra patvirtinta gyvenimo išmintimi: asmens religinė krizė sukelia visas kitas krizes ir nužmogėjimą. Malonu, kad tai pripažįsta vis daugiau tautos intelektualų: „Per didžiąsias šventes tikintieji netelpa bažnyčiose, bet krikščioniškų vertybių laikosi menka dalis. Popiežiaus Jono Pauliaus II išsakytos mintys aktualios šių dienų kontekste, kai liberalus požiūris, tradicinių krikščioniškų normų nepaisymas žmonėms išmuša pagrindą iš po kojų ir sujaukia protus.“⁶ O gal yra daugiau kitų faktorių, kurie nepasiduoda išraunami lyg votis arba nepastebimi lyg spąstai?

III. Tai – sąmokslas prieš Lietuvą. Drįstu teigti, kad jis vyksta. To, kas dabar vyksta Lietuvos valstybėje, negalima nepastebėti. Teismų korupcija yra aukščiausio lygio. Komisija, tyrusi pulkininko Vytauto Pociūno žūtį, apšmeižia ir

paniekina nusipelnusio patrioto vardą. Ilgai užsitęsęs skandalas su VSD vadovybe ir visų bejėgiškumas jį greitai išspręsti, kad sveika būtų nors viena institucija, kuri saugo valstybės pamatus, rodo didelę valstybės krizę. Maisto produktų kainos keliamos karteliniiais susitarimais, o uždarbis tiek nepadidėja. Verslininkai, nors pirmaisiais veiklos metais turi būti atleisti nuo mokesčių, dabar apkraunami didžiausiais, jiems Lietuvoje nebeapsimoka investuoti. Turėdami atominę elektrinę, gyventojai brangiausiai moka už elektrą, nes lig šiol nebuvo nutiestas elektros tiltas į Vakarų. Po 17 nepriklausomybės metų mes dar tebe priklausome Rusijos energetinei sistemai.

NATO lėktuvai neapsaugos mūsų laisvės, jeigu žmonės neglobos valstybės lyg savo namų, bus susiskaldę, nusivylę, pavydintys vienas kitam gėrio. Jau reikia šaukti, bendromis jėgomis kažką daryti, analizuoti padėtį. Tokia situacija ir veja dalį Lietuvos piliečių į Vakarų, o vakuomo ilgai nebūna. Gamykloms reikės darbininkų, dirvonai neapaug ir juose dirbs iš Baltarusijos, Rusijos ar Kinijos atvykę samdomi darbininkai. Kas šiandien gali pakelti tautą? Ar yra tokia institucija, ar mes turime pakankamai tokių žmonių?

1. Gal Bažnyčia, kuria pasitiki apie 70% gyventojų? Ji privalo išlikti tautos balsu ir pirmoji prabilti, kad reikia apvalyti valstybės institucijas nuo svetimų elementų. Gal žmonės supras, kad mes esame Tėvynės šeimininkai, ir ji priklausomums, o ne kažkokiems magnatams. Gal Bažnyčia sugebės dar pašaukti tautą antrajam Sąjūdžiui, o žmogui sugrąžinti dvasios didybę, taip išdildant vergiškumo bruožus.

2. Vyriausybė ir Parlamentas: jeigu svarbiausios valstybės institucijos būtų sudarytos iš prieškarinės Lietuvos patriotų, tada jos galėtų nuveikti žymiai daugiau. Bet kuri valdžia privalo kurti „vidutiniškai pasiturinčio“ piliečio modelį. Ji turi suprasti ir padaryti viską, kas naudinga Lietuvai, svarbiausia, pašalinti bet kokio antivalstybinio veikimo formas bei būdus. Dabartinė situacija negali ilgai tęstis.

3. Antrasis Sąjūdis, kuris apimtų platesnį intelektualų sluoksnį ir padėtų nustatyti, sukurti valstybės modelį, kuris užtikrintų tiek ekonomines, tiek moralines sąlygas asmenybei ugdyti ir bręsti. Tik subrendusios dvasios ir laisvas žmogus gali savęs paklausti: ką aš galiu duoti Lietuvai? O dabar egzistuoja šūkis *tik imti*: rentas, žemes, tarnybinius būstus ir t.t.

B. ŠEIMA

Buvo daug įvairių politinių sistemų, ir visos vienaip ar kitaip stengėsi formuoti šeimą. Jau praėjo socialistinės teisės laikotarpis, kai buvo siekiama ugdyti socialistinę šeimą. Šiandien, pereinamoju laikotarpiu iš socialistinės visuo-

menės į laisvą demokratinę, jau esančią ES sudėtyje, šeimos situacija turėtų būti kitokia. Gaila, kad daliai šeimų niekas nepasikeitė – kaip vargo, taip tebevargsta. Vyriausybė neturi pakankamai lėšų, o dažnai ir noro, kad tinkamai paremtų

šeimas. Socialinė nelygybė, maži atlyginimai skaudžiai veikia šeimos atmosferą. Šeimos institutas remiasi prigimtaine teise, socialine žmogaus apsauga ir religine, t.y. šventa, sankloda. Šeima žmonėms suteikdavo socialinį aprūpinimą – socialines garantijas. Šeimą galima traktuoti ir kaip ekonominę instituciją, kuri yra svarbi finansiškai, nes teikia socialinę ir ekonominę paramą šeimos nariui.

O kokia santuokos samprata kanonišoje doktrinoje? Pirmiausia žiūrima į patį veiksma (*in fieri*), kuriuo sudaroma šeima, ir į gyvenimą drauge (*in actu*). Pagal Bažnytinės Teisės Kodekso (BTK) kan. 1057 santuoka *in fieri* yra veiksmo asmenų (teisiškai gabių) išreikštas sutikimas, išviršiniu aktu ir teisėtai (teisės nustatyta forma BTK kan. 1108), o objektas yra tarpusavio santuokinio sutikimo pareikšimas ir priėmimas. Gabumui reikalinga proto branda, santuokos esmės suvokimas ir teisingumas, arba *ius connubii*. Tą „gabumą“ gali naikinti psichinė liga, narkotikai, alkoholis.

Žinomas II a. romėnų teisininko Ulpiano posakis *nuptias consensus facit* – santuoką padaro sutikimas⁷. Jis yra esminis santuokos elementas. Santuoka, kaip vyro ir moters sutartis dėl bendro šeimos gyvenimo, turi būti sudaryta laisvai ir be jokių apgaulės ar prievartos elementų. Šalis, nuo kurios buvo nuslėpta kitos šalies svarbi neigiama savybė, buvo apgauta. Ir jeigu kita šalis tai būtų žinojusi prieš vedybas, ji būtų netekėjusi (arba nevedęs). Pagal BTK kan. 1098 nuostata, tokia santuoka yra negaliojanti. Santuokinės priesaikos metu ištarti žodžiai išreiškia intelektualinį ir valios aktą, kuriuo sudaroma santuoka. Kartais

dėl svarbių priežasčių šalis, nujausdama apgaulę ar moralinę prievartą ir bijodama tuo metu atsisakyti santuokos, pašmonėje priešinasi santuokos sudarymui. Todėl pagal BTK kan. 1057 abiejų paragrafų nuostata, sutikimas turi būti valios aktas, kuriuo vyras ir moteris tarpusavyje išreiškia ir priima išsipareigojimą gyventi šeimoje. Tas valios aktas negali prieštarauti vidiniam sąmonės ir širdies balsui. O jeigu prieštarauja, tai reikia žiūrėti, kokios yra santuokinio sutikimo kliūtys. Tik pilno ir tikro, „vidinio“, apsisprendimo pareikšimas teisės nustatytu būdu (santuokinio sutikimo aktu) sudaro santuokinę sutartį⁸.

Šeima yra vyro ir moters teisėtai sudaryta gyvenimo sutartis, kurios tikslas – auginti vaikus, padėti vienas kitam ir puoselėti ištikimybę. Santuoka visada buvo svarbiausias žmogaus gyvenimo institutas. BTK kan. 1055 § 1 apibrėžia santuoką: „Santuokinė sutartis, kuria vyras ir moteris visam gyvenimui sudaro bendrą sąjungą, savo prigimtimi yra skirta santuokinių gėriui bei vaikų gimdymui ir auklėjimui. Ją, tarp pakrikštytųjų, Viešpats Kristus pakėlė į sakramento garbę“.

BTK kan. 1055 § 1 teigia, kad sutartis, kuria vyras ir moteris tarp savęs sudaro bendrą gyvenimą visam laikui, savo prigimtimi yra skirta jaunavedžių gėriui ir vaikų gimdymui bei auginimui, tarp pakrikštytųjų Kristaus yra išaukštinta Sakramento kilnumu. Tai dogmatisinis santuokos apibrėžimas, kylantis iš Konstitucijos *Gaudium et spes*. Santuokos esmę sudaro *consortium totius vitae* – viso gyvenimo bendrumas. Anot Biblijos, tai sudaro „vieną kūną“. Sutartis, apie

kurią kalba šis kanonas, yra ir juridškai ipareigojantis kontraktas (*contractus*), išreiškias teisinę realybę, o sutartis (*pactum*) yra biblinės kilmės žodis, vartojamas nurodyti ypatingą santykį tarp Dievo ir išrinktosios tautos⁹.

BTK kan. 1056 įtvirtina santuokos pagrindinę struktūrą, kuri išreiškiama dviem savybėmis: vienumu ir neišardomumu. Vienumas reiškia vieno vyro ir vienos moters gyvenimą meilėje ir sutarime. Neišardomumas apima visą santuokinį gyvenimą ir tik mirtis tegali nutraukti tą meilės ryšį. Šis vidinis neišardomumas, sukurtas jaunavedžių pareikštu tarpusavio sutikimu, nebegali būti panaikintas. Taigi santuokos vienumas ir neišardomumas yra pagrindinės jos savybės, kurių negalima paneigti. Santuokinio sutikimo metu, paneigiant šias savybes, bus sudaryta negaliojanti santuoka. Šio kanono paragrafas numato tris atvejus: pačios santuokos, jos esminio elemento arba esminės santuokos savybės paneigimą. Teisinė doktrina skiria pagrindines santuokos savybes ir jos esminius elementus. Savybės – tai santuokos vienumas ir neišardomumas, o elementai – tai *bonum coniugum* (santuokinis sugyvenimas), *bonum fidei* (santuokinė ištikimybė) ir *bonum prolis* (vaikų auginimas). O santuokos esmė yra sakramentinis kilnumas. Kas paneigia santuokos esmines savybes (vienumą ir neišardomumą), tas paneigia ir sakramentinį kilnumą, taigi tie ir negali galiojančiai susituokti¹⁰. Kaip praktiškai suprasti šį skirtumą? Šeimoje vyras arba žmona gali nenorėti skirtis (palaiko neišardomumą), bet nenori turėti vaikų ir elgtis su savo žmona kaip nori (stokos to-

kiuje šeimoje *bonum coniugum* ir *bonum prolis*), o tai paneigia santuokos pagrindinius elementus ir daro santuoką negaliojančia. Nebesigilinant į kanoninę doktriną, kuri remiasi romėnų teise, o ši yra stipriai pagrįsta prigimtinių teisės dėsniais, matome, kad natūrali santuoka yra tradicinės šeimos pagrindas.

LR Konstitucija numato pagrindinį juridinį pagrindą šeimos santykiams atsirasti – santuoką. Lietuvoje pripažįstamos civilinė bei bažnyčios (konfesijų) nustatyta tvarka sudarytos santuokos. Konfesijų bendruomenėse arba bažnyčiose sudarytoms santuokoms keliamos tokios pačios sudarymo sąlygos kaip ir civilinėms, t.y. ji turi būti monogaminė, draudžiama tuoktis tos pačios lyties asmenims, santuoka turi būti sudaroma laisva valia bei tarp veiksmų asmenų, sulaukusių 18 metų. Įstatymai ipareigoja užregistruoti Bažnyčioje sudarytas santuokas civilinės metrikacijos įstaigoje. Sudarytos bažnytinės santuokos teisinė registracija – tai įstatymo reikalaujamos formos suteikimas turint tikslą užtikrinti šeimos teisės padarinius bei sukelti atitinkamas teises pasekmes šeimos nariams. Tokia Konstitucijos suteikiama galimybė susituokti bažnyčiose ir jas užregistruoti civiliškai įneša į visuomenę darumą ir užtikrina demokratijos ir religinės laisvės principus.

Kaip santuokos esmę apibrėžia tarptautiniai dokumentai? 1948 m. Jungtinių Tautų paskelbta Visuotinė Žmogaus Teisių Deklaracija 16 straipsnyje pateikia tokį santuokos apibrėžimą: „§ 1. Vyras ir moters, pasiekę brandos amžių, turi teisę be jokių apribojimų dėl rasės, tautybės ar religijos sudaryti santuoką ir sukurti šeimą. Jie turi lygias teises tiek

santuokos sudarymo bei trukmės, tiek santuokos nutraukimo metu. § 2. Santuoka turi būti sudaryta tik tada, kai susituokiantieji duoda laisvą ir visišką sutikimą. § 3. Šeima yra natūrali ir pagrindinė visuomenės ląstelė ir ji turi teisę į visuomenės ir valstybės apsaugą“. Santuoką įmanoma sudaryti tik tarp vyro ir moters, laisva valia, apsisprendus, pareiškus santuokinį sutikimą tam tikru teisės numatytu būdu.

1968 m. patvirtintas Tarptautinis ekonominų, socialinių ir kultūrinių teisių

paktas 10 straipsniu pabrėžia tą seną prigimtine teise pagrįstą apsaugą (10. § 1): „Šeimai, kuri yra natūrali ir pagrindinė visuomenės ląstelė, turi būti teikiama kuo didesnė apsauga ir pagalba, ypač ją kuriant ir tol, kol ji yra atsakinga už savarankišką vaikų išlaikymą ir auklėjimą. Santuoka turi būti sudaroma laisvu susituokiančiųjų sutikimu“. Ir kiti tarptautiniai dokumentai vienaip ar kitaip pabrėžia tradicinės šeimos apsaugą, nepakeičiamumą, nes šeima yra visuomenės pagrindinė ląstelė.

DĖL KOKIŲ PRIEŽASČIŲ ŠIANDIEN ŠEIMA APMIRŠTA?

1. Šeimos nestabilumas arba nenoras auginti vaikus. Be abejo, galima rasti ir vieną kitą pateisinančią priežastį: sunkokas pragyvenimas, buto neturėjimas, vieno ar abiejų tėvų sveikatos problemos. Tačiau, kaip teigia psichologai, dažniausiai tik viena iš keturių motinų turi pagrindo teigti, kad dėl sunkių ekonominių sąlygų ji negali auginti vaikų ir pasidaro abortą. Tėvynės Sąjungos organizuotoje konferencijoje „Paramos šeimai politika Lietuvoje: veiksmingų reformų paieška“, vykusioje Vilniuje 2004 m. kovo 20 d., buvo konstatuota daugybė šeimos problemų. Kalbėjusieji išreiškė didelį rūpestį dėl dabartinės šeimos būklės¹¹. „Šiandien šeima tapo „išrengta ir sumušta“, nes visų pirma iš jos bandoma atimti tikėjimą. Būtent tikėjimas moko, kad vyras ir moteris vedybų dėka yra jau nebe du, o vienas kūnas (plg. Mt. 19,6). Tai žodžiai, kurie pasako, kas yra šeima“¹².

Sveika lietuviška šeima yra tautos lopšys. Norint tautos augimo, reikia, kad

šeimai tektų nors 2,5 vaiko. Lietuvos šeimos jau nebenori dviejų vaikų. Vaisingo amžiaus (15–49 metų) moteriai 1998–1999 m. teko atitinkamai tik 1,36–1,35 vaiko. „Kasmet tėvų globos netenka nuo 2 500 iki 3 000 vaikų. Per dešimtmetį padvigubėjo nesantuokinių vaikų. Nors nesantuokiniai vaikai sudaro ketvirtadalį visų vaikų, bet jie įvykdo pusę visų nusikaltimų“¹³. Statistikos departamento duomenimis, 2003 m. buvo gimę 30 500 kūdikių, 1000 gyventojų tenka 8,8 gimusių kūdikių, šeimos vidurkis – 1,3 vaiko, ne santuokoje gimusių vaikų buvo 30%¹⁴. 2006 m. pradžioje Lietuvoje gyveno 718 800 vaikų, arba penktadalis visų gyventojų. Per 2005 m. jų sumažėjo 27 500, arba 4%, o per pastaruosius 6 metus – 152 500, arba vidutiniškai kasmet po 25 400 vaikų. Tai yra tautos tragedija¹⁵. Lietuvoje kasmet padaroma apie 11 000 abortų. Savižudžių yra daugiau negu žuvusiųjų avarijose¹⁶. Pasaulio Sveikatos Organizacijos duomenimis, Lietuva jau 2002 m. tapo pirmaujančia šalimi

pagal 15–19 metų vaikų savižudybių skaičiumi – 38,4 mirtys 100 000 gyventojų (Estijoje 24,1, Latvijoje 12,7)¹⁷. Tai vieni iš blogiausių rodiklių Europoje.

Bažnyčia gina žmogaus gyvybę nuo jo pradėjimo momento, nes abortas tiesiogiai pažeidžia žmogaus teisę į gyvybę; pagarba žmogaus orumui neleidžia jokių manipuliacijų su žmogaus embrionu; vaikai po gimimo turi ypatingą apsaugą kaip ir motinos prieš ir po gimdymo. Ištuštėjo darželiai ir mokyklos, jau trūksta darbingo jaunimo, sensta tauta. 2006 m. pradžioje pagyvenusių žmonių buvo 134 000 daugiau nei vaikų iki 14 metų. Nuo 1994 m. Lietuvoje nebėra natūralaus gyventojų prieaugio.

2. Skyrbos. Ištuokų procentas vis auga, prieš 30 metų skyrėsi trečdalis, o šiandien 100 santuokų tenka 66 skyrybos; vis rečiau visuomenė jas vertina neigiamai – tik 19%. Dažna skyrybų priežastis – plintantis alkoholizmas. Tokios nepatvarios šeimos yra morališkai nesugebančios gimdyti ir išauklėti vaikus pavyzdiniais ir dorais žmonėmis, kad jie patys vėliau galėtų sukurti normalias šeimas. Vis daugiau vaikų netenka tėvų globos, kyla vis didesnės neigiamos skyrybų pasekmės socialinėje, psichologinėje srityje. Kai vaikams trūksta tėvo ar motinos, kai nėra visapusiško darnaus vaikų auklėjimo, didėja jaunimo problemos. „Svarbiausiu tėvų elgesio požymiu reikėtų laikyti tai, kaip jie geba veikti savo vaikų elgesį... Jeigu už tam tikrą elgesį vaiką baudžia, tai vaikas vengs taip elgtis... Praktikoje šie skirtumai atrodo taip: vaikai, auklėjami draudimais, tampa užsisklendę, be iniciatyvos¹⁸“. Nerei-

kia įrodinėti, ką vaikams reiškia tėvų meilė, pavyzdys ir sugebėjimas pedagogiškai juos auklėti, o tam reikalinga dar ni, normali šeima.

3. Gyvenimas nekuriant šeimos. Kai paplinta faktinės šeimos (gyvenama nesusituokus arba susituokus, bet turint kitą partnerį), tada išblėsta atsakomybė prieš vaikus ir savo šeimos narį vyrą ar žmoną, nebėra patvarumo. Šiandien ir tarp krikščionių labai paplitęs reiškinys yra *de facto* gyvenimo sąjunga arba, tiesiai sakant, laisvos meilės plitimas, t.y. hedonizmas. Romėnai tokias šeimas vadindavo konkubinatais. Tai gyvenimas tik dėl malonumų, nenorint nieko įsipareigoti. Šiandien dauguma jaunimo tuo ir gyvena. Tokiems dingsta noras sukurti normalią šeimą, kurioje reikia auginti vaikus, vargti, uždirbti jiems duoną. Kai kurios *de facto* gyvenimo sąjungos aiškiai yra konkretaus sprendimo vaisius. „Bandomoji“ *de facto* gyvenimo sąjunga dažna tarp tų, kurie ketina tuoktis ateityje. Tai savotiška santuokos „išankstinė sąlyga“ ir ją galima palyginti su „bandomąja“ santuoka, tačiau nuo pastarosios ji skiriasi tuo, kad siekia tam tikro socialinio pripažinimo. Dangstantis noru reglamentuoti bendrą gyvenimą socialiniu ir teisiniu lygmeniu, iš tiesų stengiamasi pripažinti *de facto* gyvenimo sąjungas instituciškai. Nesusituokusių porų kaimuose yra daugiau nei miestuose. Iš vyresnių nei 18 metų asmeninių namų ūkių gyventojų sugyventinių kaime yra 5%, mieste – 3,7%. Kaimo ir miesto jaunimas beveik taip pat dažnai gyvena ne santuokoje, tačiau tarp vyresnių nei 30 metų žmonių sugyventinių kaime daugiau nei

mieste¹⁹. Vis dėlto yra ir teigiamų sąmonės bruožų mūsų tautoje: 85% apklaustųjų labiausiai vertina šeimą, o asmens laisvę labiausiai vertina 35%. Taigi šeima daugumai žmonių dar yra laimės židinio ugniakuras.

4. Ar naudinga juridiskai įteisinti „faktines šeimas“? Tada toks neišpras-tas santuokinis gyvenimas, tapęs insti-tucija, būtų prilyginamas tradicinei šei-mai. Taip *de facto* gyvenimo sąjungos faktiškai būtų teisiškai prilygintos san-tuokai. Toks gyvenimas kartu nesusituo-kus, prilygintas santuokai tiesos ir tei-singumo sąskaita, viešai būtų vertina-mas kaip „geras“. Taip būtų smarkiai pakenkta natūraliai santuokai, gyvybiš-kai svarbiai, pamatinei ir visam sociali-niam kūnui reikalingai institucijai – tvir-tai šeimai. Visam tam iškyla pavojus, kai santuokos institucijos tiesiogiai atsi-sakoma laisvos meilės gyvenimui, t.y. *de facto* šeimos praktikavimui.

Tradicinių arba klasikinių šeimų, ku-rias pripažįsta įvairių valstybių įstaty-mai, mažėjimą ir kartu gyvenančių ne-susituokusių porų daugėjimą lemia ne vien politinės ekonominės aplinkybės: praradęs tikėjimą žmogus nebesugeba atsispirti pagundoms ir vilionėms. Tikė-jimo merdėjimas atpalaiduoja žmogaus moralinius saitus bei atsakomybės jaus-mą. Nusilpus tikėjimui, dvasinėms ver-tybėms, silpsta ir tradicinės šeimos sam-prata. Tačiau gyvenimas turi didesnių reikalavimų ir sudėtingesnių atvejų, to-dėl atsiranda įstatymų, kurie tvarko partnerių sukurtą sąjungą. Civilinio Ko-dekso (CK) norma 3.229 nurodo sugy-ventiniams taikymo ribas: „Šio skyriaus

normos nustato turtinius santykius tarp vyro ir moters, kurie įregistravę savo partnerystę įstatymų nustatyta tvarka, bendrai gyvena ne mažiau kaip vieneri-us metus neįregistravę santuokos (su-gyventiniai), turėdami tikslą sukurti šei-minius santykius“²⁰. Registruotos part-nerystės atvejais susiduriama su tais pa-čiais klausimais, kaip ir santuokos atve-ju – partnerystės registravimo sąlygo-mis, jos negaliojimu ir nutraukimu. Taip įstatymas sukuria partnerystei šeiminius santykius. Logiška eiti toliau: partnerystė, ją sukuriant turi būti kontroliuojama, negalima tarp giminaičių, nustatoma amžiaus riba bei veiksnio reikalavi-mas. Sudarę ir užregistravę partnerystę, vyras ir moteris gauna specifinį statusą, tačiau asmeninės sugyventinių teisės ne-reglamentuojamos (pvz., pavardės pasi-rinkimas). Sugyventiniai negali įvaikin-ti vaikų. Sugyventiniams nėra taikomas lojalumo principas (*bonum fidei*). Tik tur-tiniai santykiai yra labai plačiai normuo-ti. Iš tikrųjų visas XV skyrius yra skir-tas turtinių santykių reglamentavimui²¹. Įstatymo projektų rengėjai pasirinko re-gistruojamos partnerystės modelį.

Beveik pažodžiui įterpkime mintis apie Partnerystės įstatymo projektą. Ka-dangi samprotavimas pagrįstas teisine logika, jį pateikiu labai tiksliai. Rengiant įstatymo projektą, buvo siekiama atribo-ti partnerystę nuo santuokos, nes, nepai-sant kai kurių panašumų, partnerystė negali būti tapatinama su santykiais, at-sirandančiais sudarius santuoką, dėl šių priežasčių:

a) asmenys, siekiantys sukurti šeiminius santykius, juos įteisina pagal san-

tuokos instituto normas su visomis su tuo susijusiomis teisinėmis ir moralinėmis pasekmėmis. O asmenys, nesiekiantys savo asmeninių santykių įteisinti sudarydami santuoką, santuokos sukeliamų pasekmių nesiekia. Tačiau bendras gyvenimas ir bendro ūkio tvarkymas sukuria tam tikrus turtinius santykius, kurių teisinis reglamentavimas, atsižvelgiant į faktinės kohabitacijos reiškinio paplitimą visuomenėje, yra reikalingas siekiant apginti silpnesnės šalies interesus arba teisingumą;

b) lyginant santuokos ir partnerystės reguliavimo normas, akivaizdu, kad partnerystės atveju sugyventiniai siekia įgyti mažiau moralinių ir teisinių pareigų bei teisių vienas kito atžvilgiu, (t. y. prisiimti mažiau atsakomybės nei sudarius santuoką), todėl partnerystės prilyginimas santuokai reikštų socialinės realybės iškraipymą;

c) esamas tautos kultūrinis paveldas suformavo pamatinę moralinę nuostatą, kad šeima kuriama santuokos pagrindu. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 38 str. 1 dalyje numatyta, kad šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas, todėl šeimos kaip socialinio ir moralinio reiškinio politika yra viena iš svarbiausių valstybės politikos krypčių, tiesiogiai susijusi su valstybės deklaruojama ideologija. Todėl neįmanoma partnerystės institutą sulyginti su santuokos institutu bei nuostatas sutapatinti²².

Dar keisčiau, kai neaiškios jėgos nori įstatymais sulyginti ir įteisinti prigimties trūkumų turinčių, kitaip tariant, nelaimingų žmonių, draugystę su normalio-

mis šeimomis. Atrodo, kad kai kurie parlamentarai norėtų gadinti šeimą, ypač vaikus, kažkokios partnerystės sąvokomis. O paskui juk ateis eilė ir įsivaikiniui. Tada vaikas nežinos, kurią ar kurį reikia vadinti motina ar tėvu. Kaip galima leisti įsivaikinti vaikus tos pačios lyties partneriams? Visa tai prieštarauja prigimtinėi teisei, kuri šeimą suvokia ir apibrėžia Nazareto šeimos modeliu. Kažkas nori griauti ir taip jau trapią tradicinę šeimą, kurios vaikų vidurkis neviršija 2 vaikų. Seimo narė Irena Degutienė nagrinėjo šeimos problemas valstybininko žvilgsniu. Ji kritikavo Seime rengiamą partnerystės įstatymą. „Nevalingai kyla mintis, kad tai užslėpta civilinė santuoka, kuria siekiama įteisinti gėjų santuoką. Kadangi to neleidžia mūsų Konstitucija ir įstatymai, tai bandoma rasti landą... Mes keliam problema, kaip sustabdyti šeimos instituto griuvimą, tuo tarpu valdžios vykdoma politika yra nukreipta, kaip toliau sugriauti yrančią šeimą. Gal kažkam tai yra naudinga? Šiandien politikoje yra labai daug klausukų. Pasimetimas šeimoje reiškia pasimetimą ir valstybėje“²³. Parlamentarė pasakė labai daug. Atsirado net tam tikra tendencija „šeima“ vadinti bet kurią konsensuso pagrindu sudarytą sąjungą, ignoruojant žmogiškos laisvės natūralų polinkį į abipusį atsidavimą ir jo esminius elementus, kurie yra santuokos institucijos, žmonijos bendrojo gėrio pamatas. „Mūsų civilizacija daugeliu požiūrių yra serganti civilizacija, provokuojanti gilius žmogaus ligos simptomus“²⁴. Tokio pobūdžio meilė dažnai padvelkia depresija.

Literatūra ir nuorodos

- ¹ Vilimas D. Tautos savignyva // *Baltijos kelias*, 2004 lapkritis, Nr. 12, p. 3: „Kas mūsų laukia po 20, 50 ar 100 metų? Į spaudą prasimuša viena kita šurpi demografinė prognozė, pvz., po kelių šimtų metų lietuvių beliks šimtas tūkstančių“ ...
- ² Kuodis R. Ekonomikos analitikas. Demografinė „bomba“: kas susprogs ir kodėl? // *Valstybė*, 2007 spalio mėn. 19 d.: „Demografinės bombos sprogo išvengti beveik neįmanoma. Prognozuoti nesunku, nes visuomenės demografiniai procesai inertiški, gyventojų mažėjimo ir senėjimo priežasčių greitai panaikinti neįmanoma, o pensijų sistemos reformos politikai sunku įgyvendinti. Politikų planų horizontas tęsiasi tik iki kitų rinkimų ir geriau tokias dideles problemas palikti kitai kadencijai.“
- ³ Lygių galimybių kontrolierė atmeta Bažnyčios kaltinimus // *Lietuvos Aidas*, 2006 balandžio mėn., 4 d.: „Tyrimo eigoje nebuvo nustatyta, kad gėjų ar lesbiečių vaizdavimas fotografijoje darytų žalingą poveikį parodos lankytojams (tiek suaugusiems, tiek vaikams) ir dėl to jų negalima būtų eksponuoti viešai. Remiantis tyrimo išvadomis, parodos apie tradicines ir netradicines šeimas neįsileidusiai menotyrininkei pareikštas išpėjimas.“ O tai reiškia, kad mes pratinsime jaunimą, o jūs neturite teisės apsiginti. Mažuma primeta daugumai savo valią ir nuomonę...
- ⁴ Narkomanija – grėsmė nacionaliniam saugumui // *XXI Amžiaus priedas Horizontai*, 2002 03 07, Nr. 9.
- ⁵ Alkoholizmas Lietuvoje. Vikipedijos enciklopedija <http://lt.wikipedia.org/wiki>. Alkoholis – viena iš ankstyvos mirties priežasčių. 10 procentų visų Lietuvoje užregistruotų mirčių susiję su alkoholio vartojimu. Pasaulinės sveikatos organizacijos Europos regioninio komiteto duomenimis, Europos valstybėse šis rodiklis yra 6–9 procentai.
- Dauguma mirusiųjų – jauni ir darbingi asmenys. 1990 m. iš 100 000 45–64 metų asmenų nuo apsinuodijimo alkoholiu mirė 20, 1996 m. – 36, nuo lėtinio alkoholizmo – 17 ir 57, kepenų cirozės – 18 ir 19.
- Mirtis dėl nelaimingų atsitikimų, traumų, savižudybės – Lietuvoje itin didelė problema. Savižudybių Lietuvoje daugėja – nuo 26 (1990 m.) iki 45 (1997 m.) 100 000 gyventojų, vyrų savižudybių standartizuotas rodiklis – 81 (1997 m.) 100 000 gyventojų. Apie 70 procentų savižudybių susijusios su alkoholio vartojimu.
- ⁶ Baronienė N. Santuokos baubas veda tautą į pražūtį // Savaitraštis *Laikas*, 2007 balandžio mėn. 15 d.
- ⁷ Plg. Chiappetta L. *Il Codice di Diritto Canonico*, II, Napoli, 1988, p. 171.
- ⁸ Plg. BTK kan. 1055 § 2.
- ⁹ Plg. apie santuokos savybes Chiappetta L. *Sommario di diritto canonico e concordatio*. – Roma. 1995, p. 766.
- ¹⁰ Plg. Apie sakramentinį kilnumą Chiappetta L. *Il Codice di Diritto Canonico*. – Napoli, 1988, vol. II, p. 226.
- ¹¹ Plg. šeimos situacija delfi.lt/cache.php?id=73019FAFE4D112C0.
- ¹² Kardinalas Bačkis A. J. Sugrąžinkime šeimai jos tikrąją vertę // *Pro vita, XXI amžiaus priedas*, Nr. 9, 2005 09 23, p. 1.
- ¹³ Jau daug intelektualų, patriotų pradeda kalbėti ir mąstyti tokiomis temomis: Plumpa P. Ar išliks lietuviai ir Lietuva? // *Pro vita, XXI amžiaus priedas*, Nr. 9, 2005 09 23, p. 2–3.
- ¹⁴ Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos sekretorės Violetos Žurauskaitės pranešimas Statistikos departamentui // *Šeimos politika Lietuvoje. Gimstamumo dinamika 1990–2003 m.* – Vilnius, 2003.
- ¹⁵ ELTA. Lietuvoje šimet 4 proc. sumažėjo vaikų // *Respublika*, 2006 06 01, Nr. 122, p. 6.
- ¹⁶ Plg. Škiudaitė V. A delfi.lt/cache.php?id=73019FAFE4D112C0
- ¹⁷ Ten pat.
- ¹⁸ Pircas M., Minzel B., Vimeris H. *Ką turėtų žinoti tėvai*. – Kaunas, 1990, p. 61.
- ¹⁹ Baronienė N. Santuokos baubas veda tautą į pražūtį // Savaitraštis *Laikas*, 2007 balandžio mėn. 15.
- ²⁰ Civilinio Kodekso III knygos Šeimos teisė VI dalis, XV skyrius *Bendras Gyvenimas neįregistruotose santuokose*.
- ²¹ Sugyventinių statusas kitose šalyse. Olandijoje partnerystės įstatymas yra tolerantiškas. Jei registruota partnerystė, ji tampa legali, įpareigojanti sutartis. Santuoka ir partnerystė yra tolygios. Registruota partnerystė gali tapti santuoka ir atvirščiai. Danijoje nepavyko įteisinti

ti partnerystės, netgi piktinamasi nesantuokinių porų skaičiumi. Įstatymai privalo skatinti vedybas, o ne įteisinti kitokias formas. Taigi valstybių požiūris į sugyventinių institutą yra skirtingas.

- ²² Plg. partnerystės įstatymo projektą: www.tm.lt/getfile.aspx?taktidokid=a3e4b16c-a521-45c4-8c21-f5516919daa1. Atsižvelgiant į išdėstytus motyvus, darytina išvada, kad sugyventiniai visaverčių šeimos santykių nesukuria, o turi tikslą sukurti santykius atskiramis santuokai būdinomis aplinkybėmis (asmeninių santykių prasme) ir taikant lankstesnę teisinį režimą nei sudarius santuoką. Remiantis tuo, darytina išvada, kad partnerystė neturėtų būti prilyginama kitiems civilinės būklės aktams, partnerystės registravimo ir nutraukimo sąlygos neturėtų būti tolygios santuokos sudarymo ar nutraukimo sąlygoms. Nepaisant to, tikslinga pabrėžti ne tik teisinę, bet ir moralinę sugyventinių atsakomy-

bę, todėl specialusis teisinis režimas turėtų galioti tik aiškiai savo valią išreiškusiems sugyventiniams.

Taigi, skirtingas santuokos ir partnerystės institutų reguliavimo turinys CK reiškia įstatymų leidėjo ketinimą skatinti santuokos sudarymą, todėl partnerystė neturėtų būti pripažįstama civilinės būklės aktu valstybiniu lygmeniu. Atsižvelgiant į tai, Įstatymo projekte siūloma išbraukti partnerystę iš CK 2.18 ir 2.19 straipsnių, pagal kurių nuostatas partnerystė šiuo metu priskiriama civilinės būklės aktams.

- ²³ Parlamentarės I. Degutienės kalba Tėvynės Sąjungos 2004 m. Vilniuje surengtoje konferencijoje „Paramos šeimai politika Lietuvoje: veiksmingų reformų paieška“: delfi.lt/cache.php?id=73019FAFE4D112C0

- ²⁴ Ten pat.

B. d.